

ש. ניגער
בלעטער
געשיכטע
פון דער
יידישער
ליטעראטור

ארויסגעגעבן פון ש. ניגער בוך-קאמיטעט
ביים אלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאנגרעס

ניו יארק, 1959

געקליבענע ווערק

פון

ש. ניגער

כאנד צוויי:

בלעטער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור

צונויפגעשמעלט פון ה. לייזויק

Studies in the History of Yiddish Literature

By S. NIGER

א י נ ה א ל ט :

פרינציפאלן פון ה. לייזיק 6

I ביי'ס שוועל פון דער נייער יידישער וואָרט-קונסט

דער יחוס פון דער יידישער ליטעראַטור 11

די יידישע ליטעראַטור און די לעזערין 35

ר. גומן בראַסלאַנער און זיינע ספּורי מעשיות 109

הערהלעך און ווערטלעך פון דעם ראַפּשיצער רבין ר' נפתלי 179

דער ספר הקונדס 189

לעצטע אויפבליצן פון יידישן וואָרט אין דייטשלאַנד 195

II ירושת, יורשים און שטייגנדיקער פארמעג

דעם דעם אָנהייב פון דער נייער יידישער ליטעראַטור 207

דעם דער אַלטער און נייער יידישער ליטעראַטור 281

נאָכדאָרט פון יצחק ריבקינד צו דער שטודיע „די יידישע ליטעראַטור

און די לעזערין” 431

Copyright 1959, by
S. Niger Book Committee
of the Congress for Jewish Culture,
New York

שערבלאַט געציכנט פון א. מ. וויינער

פלעגט זי זאגן: „גוט מאַרגן, גאט! דיין דינסט אסתר חיה איז געקװען מען.“ (זאבלודעווער פנקס, ניו-יאָרק, 1925, ז. 69). און אַט ווי ש. בערלינסקי באַשרייבט זיין מאַמעס תחינה-זאָגן: „זי האָט גערעדט צו גאט, ווי צו אַ גלייכן און אויף „ד״ר און אויף דעם לשון וואָס צו אַלע: „אַלמעכטיקער גאט, גיב מיר און מיין מאַן און מיינע קינדער“ אַזוי. (אָ לעבן גייט אויף, וואַרשע, 1937, ז. 73-74). „איך בין, זאָגט ער, געווען זיכער, אַז ער וועט זי דערהערן — זי איז דאָך אַזוי נאָענט מיט אים, געשאַקלט צו אים מיטן קאָפּ די גאַנצע צייט, ווי צו אַן אייגענעם. און זי בעט דאָך אים אַזעלכע היימישע זאַכן — פאַר זיך, פאַרן מאַן, פאַר די קינדער.“ א תפילה קאָן אויך זיין אַ פריילעכע, אַ זינגענדיקע („ותתפלל חנה ותאמר: עלך לבי בד...“), אַ תחינה איז אומעטיק, ווינענדיק; א תפילה קומט פון פולן האַרצן, אַ תחינה — פון צעבראַכענעם געמיט¹³⁶... זי איז ניט נאָר ליריש, די תחינה; זי איז עלעניש... „רבשׁע, דאָ קום איך בטרובטי אלמנה צו דיר בעטן מיט איין צואַ בראַכן האַרץ... נונ, מיין גאט מיין הער, וואָס איז ערגר אויף דער וועלט אלש איין אלמנה? רבשׁע, וואָ קאָן מיין האַרץ פרייאַ (פריי) זיין ווען איך טו מיר נאָר בדיינקן אלש (אז) איך בין איין אלמנה געוואָרן. דאָ ליבער הער גאט, דאָ טושט אַלש רעכט, איך נעם דאָש אַן באהבה, דען דאָש טואַ איך זעלבערס זאָגן: זעלט איך ניט גי-ווען איין זינדיגר, וואָלשטו דאָש מיר ניט צואַ גישיקט... נאָר דאָש טואַ איך דיר בעטן, אַלש (אז) דו זאָלשט נאָר אָן נעמען דיא טרערין, וואָש איך האָב גילאָזן זינט אַלש איך בין אין ליידער איין אלמנה געוואָרן און זינט מיר איז די צרה צואַ גיקומען... נונ דאָ ליבער הער גאט, ווען איך טואַ נאָר גידיינקן אַלש מיינע קינדער זאָגן: מיר זיינן יתומים געוואָרן...“ א.א.וו.¹³⁷) — אַט דער אלמנה און יתומה-טאָן פילט אָן כמעט אַלע תחינות... גאט איז פאַר דער יידענע ניט קיין אל קנא ונוקם, נאָר אָן אל רחום וחנון אַ גאט אַ דערבאַרעמדיקער, אַ ליבער גאט, אַ האַרציקער גאט, אַ באַרעמחאַרציקער פאָטער, אַ טאַטע אין הימל¹³⁸, גאט איז אין די תחינות פאַרהיימישט, פאַרמשפּחהט גע-וואָרן. גאט פון די תחינות איז מיט אַ ווייך האַרץ, ער קאָן קיין טרערן ניט פאַרטראָגן. גאט איז אין די תחינות, כביכול, פאַרווייבערשט געוואָרן. ניט נאָר אין אַ ווייבערשער שול — צו אַ ווייבערשן גאט ווערן די תחינות געזאָגט.

און לאַ די, וואָס ווייבער זאָגן זיי — אויך צווישן די, וואָס האָבן זיי פאַרפאַסט, זיינען געווען ווייבער. אונטן וועלן מיר אויסרעכענען

אַ גאַנץ צעטל פון פרויען-פאַרפאַסעריןס וואָס צווישן זיי זיינען מער ווי אַלץ פאַרפאַסעריןס פון תחינות (זע: צינבערג, באַנד 6, ז. 287 א״א). איינער פון די פאַפּולערסטע נעמען, וואָס זיינען אונטערגעשריבן אונטער די תחינות (ס׳רוב זיינען די תחינות אַנאָנים), איז דער נאָמען שרה בת טובים. אונטער דעם דאָזיקן פּסעוודאָנים (און נאָך מער אַנאָנים) זיינען אַרויס תחינות נאָכגעמאַכטע פון שפּעטערדיקע מחברים — משכילים (צווישן די תחינות-נאָכמאַכער זיינען געווען, ווי מען קאָן הערן אין די ווילנער יידישע פאַרלעגער-קרייז, א. מ. דיקאו¹³⁹), מ. א. שאַצקעס, און שפּעטער: נפתלי משיכיל לאיתן (ממ״ני¹⁴⁰), יהושע מח און אַנדערע. אַזוי אַז מען האָט גענומען ספק, צי ס׳איז גאָר געווען אַמאָל אויף דער וועלט אַ פרוי, וואָס האָט אַרויסגעגעבן תחינות אונטערן נאָמען שרה בת טובים¹⁴¹). אַזאָ פרוי איז אַבער געוויס געווען אַמאָל. ביי אַ געוויס סער אַנשטרענגונג וועט ניט שווער זיין צו דערגיין אויך, ווער און ווען זי איז געווען; דאָ וועלן מיר זיך נאָר באַנוגענען מיט אייניקע ציטאַטן פון דער זייער פאַפּולערער תחינה „שלשה שערים“, וואָס זי האָט פאַר-פאַסט. די דאָזיקע ציטאַטן, וואָס וועלן זיין רעם לעזער די עכטקייט פון דער תחינה „שלשה שערים“, וועלן אים אויך, צום סוף, נאָך אַמאָל צייגן דעם אינטימען, לירישן כאַראַקטער פון די ווייבערשע תפילות. די ערשטע זאך וועלן מיר ברענגען די הקדמה, וואָס שרה בת טובים האָט געמאַכט צו איר תחינה „שלשה שערים“:

„איך (שרה בת טובים) איך טואַ דס פון וועגן ליבן גאט (ב״ה וביש) און בין מסדר נאָך איין שיינע נאייע תחנה (על שלשה שערים). (שער הראשון) איז גשטעלט גוואָרן אוף די דריי מצות וואָס מיר נשים זענן וואָרן גבאָטן (חג״ה שמות): זייער נאמן איז חג״ה (כלומר) חלה. נדה. הדלקת הנר. און (שער השני) איז איין תחנה אַז מען בענשט ראש חודש. און (שער השלישי) איז פון (ימים נוראים):

„איך נעם צו הילף דעם לעבעדיגן גאט (ב״ה) וואָס לעבט אימער און עוויג, און שטעל די תחנה אוף טייטש מיט גרוט ליבשאַפט און מיט פאַרנס און מיט ציטערניש מיט דער שרעקניש מיט צו בראַכענע גליידר מיט פיל גבעט בזכות אונזערע מוטערס (שרה רבקה רחל לאה). מיינע ליבע מוטערס זאָלן פֿר מיר בעטן גאט (ב״ה) און דאָה וואָס איך בין (נע ונד), זאָל מיר זיין איין (כפרה) אוף מיינע (עונות) און השיי זאָל מיר מוחל זיין וואָס איך האָב אין מיין יוגנט געשמועסט אין שול. ווען מען האָט גילייענעט אין די ליבע ותוהו:

Sarah has
Touim
(pseudonym)

Shloyshe
Shearim

most Hkhines
anonymous

הער פון דר גאנצער וועלט איך מאך פאלן מיין גבעט פון דיר ווי איך הייב אן מסדר צו זיין איין שיינע נאיינע תחנה מיט מיין גאנצע כוונה און מיט מיין גאנצן גרונט פון מיין הארצן. און זאלסט אונז היטן פון פיינ און שמערצן איך בעט דיר דם ליבן גאט ב"ה און ער זאל שוין האבן גרוס רחמנות אויף זיין פאלק ווי ער הט דר הערט דס גבעט פון אונזרע (אבות ואמהות) גדענק ווען אברהם אבינו הט מיט זיין לינקע האנד בגריפן אן דעם האלד פון (יצחק) און איין זיין רעכטער האנד נעמט ער דס שעכט מעסער צו שעכטן זיין זון (יצחק) און דאס האט ער דיר צו ליב גטאן און הט איין גהאלטן זיין רחמנות אזוי קער דיר צו דר בארמן איבר אונז און איין צו האלטן דין צארן און איך בעט הימל און ערד און אלי הייליגע מלאכים זאלן פון מיר בעטן און מייני בידי תחנון זאלן ווערן אן גנומן. עס זאל ווערן איין קרון אויף זיין הייליגן נאמן זיין קאפ אמן.

אין אנהייב פון טעקסט שטייט אנגעשריבן אויף לשון-קודש: "שער זה נתיסד על שלשה מצות שנצטוו הנשים ושמי שרה בראשי החרחים". נאך אויב דאס אלץ איז נאך ווייניק צו באווייזן, און ס'איז געווען טאקע א יידענע שרה, וואס האט געשריבן תחינות, וועלן מיר ברענגען נאך א פאר ציטאטן, וואו דער ווייבערשער סטיל און כאראקטער איז אזוי קענטיק, און אפלייקענען אים איז כמעט אוממעגלעך. איך אשה שרה, ליענען מיר ווייטער אין "שלשה שערים", טו בעטן איך, יונגע ווייבר, איר זאלט ניט שמועסן אין שול, ווארום עש איז איין גרויסע זינד. איך טוא גדיינקן, וואס עש שטייט, און דער תנא רבי אליעזר [א.א.וו.] דרום טוא איך איך ווארנן, דש איר זאלט חס ושלום ניט גשטרעפט ווערן, וויא איך בין גשטרעפט גווארן מיט נע ונד.

דער פאקט פון איר נע ונד זיין ווערט דערמאנט, ווי מיר האבן געזען, אויך אין דער הקדמה און אויך שפעטער. און דאס איז ניט נאך ביאגראפיש אינטערעסאנט: דאס ווייזט, און זי גיט איבער אין אירע תפילות טאקע אירע אייגענע איבערלעבונגען און נסיונות, איך ווייטער שרייבט זי: "איך טוא מיר דער מאנן אן אלע זאכן, ווען איך פלעג צו קומן אין דער ליבר שול, אן גטאן אין אבנים טובות, פלעג איך נאך שפעטן און צו לאכן, טוא איך איך היינט דער מאנן און גדיינקן, און השי' ב"ה טוט ניט שיינקן... היינט בין איך נע ונד גקומן, מיין הארץ טוט אין מיר ברומן... דרום טוא איך זייער בעטן, און איר זאלט מיינע רייד פאר נעמען, און איר זאלט איר צום הארצן נעמען. א.א.וו.

harts

harts

א.א.וו. ביו זי קומט ווידער אין סוף צו א שטיקל אויטאביאגראפיע: "דרום טו איך אשה שרה איך בעטן און איר זאלט דאס פון ליבן גאט ב"ה וועגן טאן. איר זאלט זעהן צו האבן גרוש השגחה ווארם איך (שרה) טו האפן מיט אלע אביונים אויף גאטס השגחה. איך טוא דעם ליבן גאט בעטן און ער זאל השגחה האבן אויף מיינע אלטע טעג, און אונזרע קינדער זאלן ניט ווערן פון אונז פריאגט, און האבן איך איך די אנדערע נאיינע תחנה מסדר גוועזן און מיר זאלן פון אונזרע זינד און פון מלאך המות זיין גנען. ובזכות זה זאל אונז גאט ברוך הוא שיינקן דס לעבן. דער פולער טיטל פון דער דאזיקער טיפישער תחינות-פארפאסערין, ווי ער שטייט אויפן שער-בלאט פון דער דערמאנטער תחינה, איז: "האשה הצנועה מרת שרה בת מרים מרדכי זצ"ל נכד הרב מהר"ר מרדכי ולה"ה אב"ד דק"ק בריסק יע"א". זי אליין שטאמט, אפנים, פון דער שטאט סאטנוב. אין סוף פון די "שלשה שערים" שטייט אונטערגע-שריבן: "האשה שרה בת מהר"ר מרדכי זצ"ל מק"ק סאטנוב" (אין דר. מאהלערס "השכלה און חסידות" ווערט דערמאנט א "שלשה שע-רים" פון אנהייב 18טן י"ה).

She is from
Satnov.

און מען לעבט זיך איין אין דער וועלט פון די תחינות און מען זעט, וויפל סטיל און וויפל געמיט און וואס פאר אן אייגנארטיקע פאלקסטימלעכקייט פון דארט לייכט ארויס, וואונדערט מען זיך אויף אייניק מאיר דיק, וואס איז דאך אליין געווען, ניט געקוקט אויף זיין השכלה-מגידות, א פאלקס-מענטש און אן אמתער פאלקס-פריינד, — זי אזוי האט ער עס געקאנט שרייבן וועגן די תחינות, און זיי וויינען נאך אן א זין, עס איז זיין קיין גראדעס ווארט דא, קיין געדאנקען, וואס זאל דאס הערץ ערווארעמען, דעם גייסט ערהויבען, עס איז יעדעס ווארט פיגור מאל איבערגעקייט, דאס עס עקעלט אן יעדען גראדען מענשען, עס קלעפט ניט איין ווארט צו דעם אנדערן, קיין המשך... (141) מען וואונדערט זיך אויף א. מ. דיק, וואס איז געווען איינער פון די ערשטע, וואס האבן געפילט דעם ווערט און דעם זיבעטן חן פון דער יידישער פאלקס-שאפונג, און מען איז אים חושד, ניט ווילנדיק, און אדער ער איז געווען, ווי א משכיל, טענדענציע צו די תחינות, אדער ער האט די אמת, עכטע תחינות נאך ניט געקענט, און ער איז אויסן געווען מיט זיין ביזער קריטיק נאך די פארקריפלעטע, פארגרייטע ווערטלעכע איבערזעצונגען פון לשון-קודשדיקע תפילות...

אבער ניט געקוקט אויף זיין שלעכטער מיינונג וועגן דער וויי-

full
title